

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE CARİ AÇIK PROBLEMİ

*Yrd.Doç.Dr Yusuf Kemal ÖZTÜRK*¹
Doğan BARAK²

ÖZET

Krizlerin öncü göstergelerinden biri olan cari işlemler açığının milli gelire oranı ülke ekonomilerinin karşılaştırılmasında çok sık kullanılan göstergelerden biridir. Cari işlemler dengesine olan ilginin artmasını nedeni cari işlemler açığına bağlı olarak yaşanan ekonomik krizlerin yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Makroekonomik değişken olarak da bakıldığında cari işlemler hesabı, açık vermemesi gereken önemli bir değişkendir ve ekonomik istikrarın sağlanması için, politika yapıcıların cari açığı dikkatle izlemeleri gereken bir unsurdur. Bu çalışmada cari açık kavramı, nedenleri ve Türkiye ekonomisinde cari işlem açıklarının tarihi seyri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Cari İşlemler Hesabı, Cari Açık, Türkiye Ekonomisi, Türkiye İktisat Tarihi, İhracat, İthalat.

1 Yrd.Doç.Dr, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu; ykozturk@amasya.edu.tr

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; doganbarak@hotmail.com

ABSTRACHT

The rate of the current account deficit to the national income one of the pioneer indicator of crisis is one of the gauges often used to compare the economies of the countries. The reason of the increase interest to the current account balance is based on the fact that the economical crises results in the current account deficit. Considering the current account deficit as macro economic parameter it is a crucial parameter not to give a deficit. In order to provide economical stability the policy makers are to contemplate the current deficit. In this study the concept of current deficit , its reasons and the historical past of the current deficits in Turkish economy are emphasized.

Key words

Current Account Balance, Current Account Deficit, Turkey Economy, Turkey Economic History, Export, Imports.

GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde günümüzde olduğu gibi daha önceki yıllarda en çok tartışılan ve sıkça gündeme gelen önemli konulardan biri cari işlemler açığı olmuştur. Türkiye’de cari açık problemi tekrarlanan ve krizlere neden olan bir süreç haline gelmiştir. Osmanlı döneminden kalan ihracat ve ithalat arasındaki dengesizlik ve bu dengesizliği gidermek için borçlanma yoluna gidilmesi ancak borcun ödenmesi noktasında güçlükler yaşanması ve bir dönem IMF’den borç alınması ve bu borcun kapatılmaya çalışılması bu döneme kadar Türkiye’de bu havanın değişmediğinin bir göstergesidir.

Türkiye ekonomisinde dışa açılma süreci 24 Ocak 1980 Kararları ve 1989’da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile yeni bir döneme girmiştir. Hem dış ticaretin öneminin artması hem de sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile cari açık daha sık gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. Ayrıca yaşanan 1994 ve Kasım 2000-Şubat 2001 krizleri ile cari açığın önemi daha da artmıştır.

Türkiye ekonomisinin dış borç ve sermaye akışının da etkisiyle yüksek büyüme performansı gösterse de bununla birlikte dış ticaret haddinde ve cari açıda da paralel bir artışı beraberinde getirmiştir. 1980’li ve 1990’lı yıllarda cari açık düşük düzeylerde seyrederken, 2000’li yıllardan sonra bu açığın daha yüksek düzeylere çıktığı gözlenmektedir. Türkiye ekonomisinde, 2001 krizinden itibaren cari açık hızlı bir artış sürecine girmiştir. 2009 kriziyle birlikte cari açık tarihsel olarak düşük düzeylerde seyretse de, kriz sonrasında yurt içi talepteki hızlı toparlanma ve dış talepte meydana gelen azalma cari açığın hızla genişlemesine neden olmuştur.

Bazı ülkelerde düşük cari açık/GSYİH oranı ekonomik krize neden olurken, daha yüksek cari açık/GSYİH oranına sahip ülkeler ekonomik istikrarı olumsuz yönde etkilemeden sürdürebilmiştir. Bu bakımdan, cari açığın olup olmaması önemli olduğu kadar bu açığın sürdürülebilir olup olmadığı da önemlidir. Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında, bazı değişkenlerde önemli iyileşmeler sağlansa da özellikle döviz kuru ve faiz oranlarında dengeden uzakta olunması, cari açığın etkilerini arttırmaktadır.

Cari işlemler dengesi alt gruplar itibariyle incelendiğinde, cari işlemler dengesindeki dalgalanmanın mal ticareti dengesinden kaynaklandığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinde her zaman mal ve hizmet ithalatı ihracatından daha fazla olduğu bir yapı mevcuttur. Bu dengesizliğin oluşmasında en önemli özellik ara malları üretiminde ithalata bağımlı olunmasıdır. Ülkemizde dış ticaret açığını ve buna bağlı olarak cari açığı olumsuz etkileyen önemli faktörlerden biri de Türkiye’nin ithalatı içinde önemli bir payı olan ham petrol fiyatlarının yükselmesi, üretim maliyetlerinin ve üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetinin yükselmesidir.

Bu nedenle cari işlemler hesabi tüm ekonomik birimlerin beklentileri davranışları ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu çerçevede, öncelikle cari açık kavramına kısaca değinildikten

sonra, cari açığın nedenleri ve ülke ekonomisine etkisi incelenecek, son olarak da Türkiye ekonomisinde cari açık probleminin tarihsel seyri araştırılacaktır.

1) Cari Açık Kavramı ve Cari Açığın Nedenleri

1.1. Cari Açık Kavramı

Cari işlemler hesabı, cari yılda üretilen mal ve hizmetlerin ithal ve ihracını kapsadığı için ülkenin dış ekonomik işlemleri ile ulusal geliri arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Ülkede üretilip yabancılara satılan mallar, ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYİH)'nin bir bölümüdür. İthalat ise yabancı mal ve hizmetlere yapılan harcamalardır. O bakımdan açık ekonomilerde ulusal gelirin (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: GSYİH) oluşumu açısından cari işlemler dengesinin önemli bir yeri vardır. Milli gelir hesaplamalarında ihracat (X) toplam harcamaları artıran (harcama akımına bir katılım), ithalat (M) ise toplam harcamaları azaltan (harcama akımından ayrılan bir sızıntı) durumundadır (Seyidoğlu, 2007:319). Ödemeler dengesinin üç ana kalemlerinden birini oluşturan cari işlemler hesabı, en genel tanımı ile bir ülkenin belli bir dönemdeki döviz gelir ve döviz giderleri arasındaki ilişkiyi gösteren hesaptır. Eğer döviz gelirleri döviz giderlerinden fazla ise cari işlemler fazlası, az ise cari işlemler açığı söz konusudur (Telatar, Terzi, 2010:146).

Ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetlerden elde ettiği gelir, yurt dışından ithal ettiği mal ve hizmetlere yaptığı ödemelerden az olduğunda cari açık meydana gelir. Yani cari açık, ülkenin gelirinden daha fazla harcaması ve ürettiğinden daha çok tüketmesidir (Göçer, Mercan, 2011:34). Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına imkân vermekte ve ortaya çıkan cari işlemler açığı ise sermaye girişi veya rezerv azalışı ile finanse edilmektedir. Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermekte ve bu fazla sermaye ihracı veya rezerv artışında kullanılmaktadır (Yükseler, 1998:17).

Cari işlem açık veya fazlalarını, ulusal gelirin yurt içi harcamalardan farkı, mal ve hizmet ihracatının ithalat ve gelir transferlerinden farkı ya da ulusal tasarrufların yurt içi yatırımlardan farkı olarak da tanımlayabiliriz (Cural, 2010:174).

1.2. Cari Açığın Nedenleri

1.2.1. İktisadi Büyüme

Cari işlem açıkları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birbirinden farklı sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Örneğin M. D. Chinn ve E. S. Prasad tarafından yapılan çalışmada, gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümedeki artışla birlikte cari işlem açıklarının azaldığı, ancak gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümedeki artışla birlikte cari işlem açıklarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte C. L. Freund ve R. Clarida ve J. Predergast tarafından yapılan

çalışmalarda ise; iktisadi büyümenin gelişmiş ülkelerde de cari işlem açıklarını artırdığı görülmüştür (Tunalı, 2007:152).Yüksek büyüme oranının cari açığı artırması, ekonomik büyümenin özellikle ara malı ithalatını artırması nedeniyle, büyüme ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki olmasına bağlanır (Balmumcu, 2010:23).

Ekonomik büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında bulunan ters yönlü ilişki gelişmekte olan birçok ülke ekonomisinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmı üretimlerini ithal girdiye bağılı olarak gerçekleştirdiklerinden dolayı bu tür ülkelerde ekonomik büyüme oranlarındaki artışlar, dış ticaret ve cari işlem açıklarını beraberinde getirmiştir (Telatar, Terzi,2010:146).

1.2.2. Ulusal Tasarrufların Azalması

Gelişmekte olan ve yükselen birçok ülke ekonomik büyümelerini hızlandırmak için yurt dışı tasarruflara güvenmiştir. Buna paralel olarak dış borçta meydana gelen artışlar, gelişmekte olan ülkelerin ortak fenomeni olmuş ve özellikle, yurt içi tasarruf arzının düşüklüğü cari işlem açıklarını yükselte gelmiştir (Yanar, Yücel, 2005:483).

Bir ekonomide car işlemler dengesinin sağlanması, teorik olarak özel kesim ve kamu kesiminin tasarruf-yatırım dinamikleri tarafından belirlenmektedir. Ekonomide iç denge sağlanmışsa (genel ekonomi tasarruf-yatırım dengesi) dış denge de ($X=M$, geniş anlamda cari denge) sağlanmış demektir. Tasarruf fazlası bulunan bir ekonomide cari işlemlerde fazla, net tasarrufları negatif olan bir ekonomide ise cari işlemler açığı oluşmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında Türkiye ekonomisi yapısal olarak tasarruf sorunu olan bir ekonomidir. Türkiye ekonomisinde net tasarrufların genellikle negatif olması, cari işlem açıklarını ve büyümenin finansmanı için dış kaynak ihtiyacını ortaya koymaktadır (Karataş, Yılmaz, 2009:77).

1.2.3. İhracat Gelirlerinin Azalması

İhracat döviz kazandırıcı kaynakların başında gelen bir gelir türü olduğu ve dış borç ödemelerinin döviz cinsinden yapılması gerektiği ve Türkiye'nin yüksek oranda dış borç stoğunun olduğu gibi etkenlerle birlikte düşünüldüğünde; ihracatın yetersizliğinin cari açıkların başka bir yönden nedeni olduğu görülebilmektedir. Bu durumda, dış borçları ödeme yolu olarak da borcu yeni borçla kapatma ve tekrar cari açık sarmalına girilmektedir (Karataş, 2008:1).

Ulusal paranın değerlenmesi ya da başka bir deyişle döviz kurunda meydana gelen bir düşmenin genellikle cari işlem açıklarına yol açtığı kabul edilmektedir. Ulusal paranın değerlenmesi bir taraftan uluslararası rekabet gücünü azaltarak ihracat gelirlerini düşürürken, diğer taraftan ithalatı ucuzlatarak ithal mallarına olan talebi artırmakta ve bu iki etki sonuçta dış ticaret açıkları aracılığıyla cari işlem açıklarına yol açmaktadır (Tunalı, 2007:154).

İthalat ve ihracatın belli ürün ve ülkelerde yoğunlaşmasının sonucu olarak ithalat ve

ihracat fiyatlarındaki beklenmedik değişimler veya ihracat pazarındaki ekonomik durgunluk dış ticaret gelir ve giderlerinde aşırı dalgalanmalara neden olabilmektedir (Açıkgöz, Akçağlayan, 2014:84).

1.2.4. İthal Edilen Malların Talep Esnekliğinin Büyüklüğü

İthalatın aşırı artması, daha önemlisi ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi cari açıkların oluşmasına yol açan diğer bir unsurdur. İthalata dayalı büyüme programı, ara malı ve sermaye malları konusunda dışa bağımlılık, yerli malların reel değerinin yüksek olması, ithalata dayalı büyüme programı gibi ekonomik reformlar, yerli malların yabancılarla rekabet edememesi gibi sebepler ithalatın artma sebepleridir (Karatay, 2008:1s).

Türkiye ekonomisinde 2001 krizi sonrasındaki yükselen konjonktürde, gerek ekonominin dış ticaret hacmi, gerekse cari işlemler açıklığının düzeyi bakımından bir kırılma yaşandığı net olarak ortaya çıkmaktadır. 1998 yılında ithalatın ticarete konu olan GSYİH içindeki payı yüzde 38 iken bu oran 2008'de yüzde 87'ye yükselmiştir. Ekonomi 2008 itibariyle neredeyse ticarete konu olan mal üretimi kadar ithalat yapan bir aşamaya gelmiştir (Karataş, Yılmaz, 2009:82).

1.2.5. Dış Borç Stoğundaki Artış

Cari işlemler açıklığının sürdürülebilirliği ülkenin uluslararası borç stokundan etkilenmektedir. Uluslararası borç miktarı çok büyük miktarlara ulaşırsa, cari işlemler hesabı dengesizliğini finanse etmek de bir o kadar zorlaşacaktır. Ayrıca çok büyük seviyedeki borç finansı, ihracat gelirlerinin tüketimine ve büyüme için gerekli olan yatırım mallarının ithalatına engel olmaktadır (Ağaslan, Akçoraoğlu, 2007:9).

Cari işlem açıkları, ülkenin ödeyebilme gücünü kaybetmesine veya bu açıklı yüksek borçlanma pahasına kapatmaya çalışmasına neden olur. Bu iki durum oluşmadığı halde ise, ülkenin sermaye piyasasında belirsizliklere ve bu da ülkeden sermaye çıkışlarına neden olur. Sermaye çıkışları, cari işlem fazlasıyla karşılanmıyorsa döviz rezervlerini eritir. Cari açıkların sürekli olması halinde, ülkenin altın ve döviz rezervleri tükeneceği gibi, artan borçlar yeniden borçlanmayı önler, kredi bulma olanakları da güçleşir (Kumcu, Tarı, 2005:160).

Cari işlemler hesabının önemli olduğu bir nokta da, döviz kurunun oluşumu üzerinedir. şayet, döviz fiyatları oluşumunda bir dengesizlik varsa, ekonomik istikrarın da varlığı ve sürdürülmesinin zor olduğu söylenebilir. Sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide dış borç ve iç borç ayırımı yapmak güçtür. Çünkü özel kesim borçlanmalarının ya da hazine bonolarının TL cinsinden veya döviz cinsinden olması dahi iç ve dış borç ayırımını yapmakta yetkin bir durum değildir. Özetle, dış borç, bir nevi cari açık anlamına gelmiş olmaktadır. Cari açık söz konusuysa, dış borç artıyor demektir. Cari açık, GSYİH'nın yüzde 2'si dolayında sürekli açık veriyorsa, ülke ekonomisi bir kriz girdabına girmiş demektir (Kalyoncu, Yücel, 2010:154).

1.2.6. Sermaye Hareketleri

Yabancı sermaye girişlerinin miktarı, cari açığın sürdürülebilirliği için önemli olmakla birlikte, cari açığı aşan miktarlarda büyük ölçekli yabancı sermaye girişlerinin olması kısa dönemde bu açığa pozitif katkı sağlamasına karşın, zamanla ulusal paranın değerlenmesini teşvik ederek dış rekabet gücü açısından negatif sonuçlar yaratabilmektedir (Berke, 2009:121). Yüksek faiz geliri elde etmek için ekonomiye giriş yapan sıcak para kısa süreli cari açığın finansmanına çare olsa da, uzun vadede faiz kazancı ile ekonomiden çıkış yapılabileceğinden cari açığın büyümesine neden olabilecektir (Kaya, 2011:4).

Sermaye akımları da ülke ekonomilerini etkileyebilmektedir. Ani sermaye çıkışları veya ani sermaye girişleri döviz kurları üzerinde etkili olmaktadır. Edwards (1988)'de çalışmasında sermaye girişlerindeki artışın ulusal parada beklendiği gibi reel bir değerlenmeye neden olduğunu ortaya koymaktadır. Toplam talepteki aşırı artış ulusal paradaki reel değerlenme ile birlikte enflasyonist bir baskı ve genişleyen bir cari açık yaratmakta, cari açığın artması ise sermaye girişinin sürdürülebilirliğine dair şüphelere yol açmaktadır (Altay, Demirhan, İnkaya, 2010:26).

Bir ekonomi ancak yeni sabit sermaye yatırımları yapıldığında büyüebilir. Yeni kurulan üretim tesisleri mevcut kapasitelere eklenen modern makine ve teçhizat sayesinde üretim artar ve ekonomi büyür. Yapılacak yatırımların mümkün olduğu ölçüde yurt içi tasarruflardan karşılanması gerekir. Aksi takdirde yatırımların yabancı sermaye ile finanse edilmesi zorunlu olur. Mal ve hizmet üretimi için gelen doğrudan yabancı sermaye, ülkede uzun süre kalabilir ama sıcak para denen kısa vadeli portföy yatırımları, en küçük bir riskte kaçıp gidebilir (Türkoğlu, 2012:20). Bu durumda ekonomideki kırılganlık ve cari işlemler açığı artar.

Türkiye'de sermaye hareketlerinde dalgalanmaların yaşanması sık sık finansal krizleri beraberinde getirmiştir. Bu krizlerin en önemlilerini 1994, 2001 ve son yaşanan küresel kriz oluşturmaktadır. Bu krizlerin ortak belirleyici nedeni cari açıkların artması, bankacılık sisteminde risklerin artması, siyasi belirsizliklerin ve dış borcun da artması ile sermaye çıkışlarının tetiklenmesidir (Atay, 2010:376).

2) Cari Açığın Ülke Ekonomisindeki Rolü

Cari denge, bir ülkenin iktisadi performansının önemli bir göstergesi olup hem politika yapıcılar hem de yatırımcılar açısından oldukça önem taşımaktadır. Cari açık ise reel döviz kurunun aşırı tahmin edildiği ve/veya aşırı reel yurt içi talep mevcut iken ortaya çıkmaktadır. Tasarruf-yatırım oranını yansıtan cari hesap dengesi (açığı/fazlası)mali dengenin vaziyeti ve özel kesimin tasarrufları ile yakından ilgilidir. Literatürde geçici cari açıklar, sermaye faktörünün en yüksek getiriyi alma eğiliminde olduğu bir ülkeye dağılmasının sonucu olarak kabul edilirken, büyük ve kalıcı cari açıklar ise ülkeler için nispeten ciddi bir sorun olarak görülmekte ve bir politika tepkisini gerektirmektedir (Berke, 2009:118).

Cari işlemler dengesinin bir sorun olması genellikle iç talebin ekonominin sahip olduğu kaynakları yetersiz kılacak boyutta artırılmasından kaynaklanır. Ekonomide çeşitli şekillerde, genişletici para politikası ya da kamu maliyesi politikalarıyla iç talebin artması hem yurt içinde üretilen mallara talebi hem de ithalatı artırır. İç talebin artması aynı zamanda ihracatı da caydırıcı bir rol oynar. Çünkü dünya fiyatlarında mal satmak zorunda olan ihracatçılar, yurt içinde talebin artmasıyla yükselme eğilimine giren fiyatların yarattığı daha uygun şartlarda ürettikleri malları iç piyasaya satabilme olanaklarına kavuşurlar. Dolayısıyla, iç talebin artması ithalatı körüklerken, ihracatın cazibesini yok eder (Eğilmez, Kumcu, 2011:233).

Cari işlemler açığı konusunda geleneksel görüş, açığın GSYİH'ya oranı yüzde 5 ve daha büyük bir orana ulaştığında açığın sürdürülemez olduğudur. Bununla birlikte uzun süreli ve yüksek boyutlara ulaşan cari işlem açıkları kısa süreli ve geçici olan cari işlem açıklarına göre daha tehlikelidir. Uzun süreli ve yüksek boyutlara ulaşan açıkların dış borçlarla finanse edilmesi durumunda yurt içi faiz oranları dış ülkelere göre yükseltilecek şekilde spekülasyon amaçlı yabancı sermaye yatırımları daha cazip hale getirilecektir. Bu durum dış borçların faiz ödemelerini arttırarak borç yükünün yükselmesine neden olacaktır, bu artış da gelecek nesillerin yaşam standartlarının düşmesine neden olacaktır (Ümit, 2011:136).

Cari işlemler hesabı bir ekonominin makro ekonomik performansı ile o ekonominin diğer ekonomilerle olan ilişkileri arasında karşılıklı bağlantıyı ve bu karşılıklı ilişkinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini yansıtmaktadır (Bozgeyik, Kesgingöz, 2012:2008).

Cari işlemler hesabındaki dengesizliklerin uzun sürdüğü ekonomilerde genellikle bunlara karşılık gelen bir dış borç faizlerindeki ani bir artış, bu borcu ödemeye devam edebilmek için ekonomiden yapılacak kaynak transferinin artması anlamına gelmektedir (Ökte, 2010:26).

Bir ekonominin elde ettiği dövizlere karşılık, yaptığı dövizli harcamaların daha fazla olması halinde cari işlem açığı ortaya çıkar. Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına imkân vermektedir. Dolayısıyla cari açık kavramı dış kaynak transferini tanımlamakta ve yabancı tasarruf kullanımı anlamına gelmektedir. Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermektedir (Cural, 2010:174).

Gelişmekte olan ekonomilerde, yurt içi tasarrufların yetersizliği nedeniyle, tasarruf-yatırım denkleminin kurulamaması iktisadi büyümenin önünde engel teşkil etmekte, vadesi gelen borçları ödeyebilmek ve cari işlemler açığını kapatabilmek için dış borçlanmaya gidilmektedir. Dış kaynak gereksiniminin azaltılmasının tek yolu ekonominin büyüyerek cari fazla vermesidir (Enç, 2001:36).

3. Türkiye Ekonomisinin Cari Açık Yönünden İncelenmesi

Türkiye’de cari işlemler açığına ilişkin veriler, büyüme hızındaki artışın cari işlemler açığını yükselttiği, ekonomik daralma dönemlerinde ise ithalatla birlikte cari işlemler açığının azaldığına işaret etmektedir. Bu eğilim, gerek ekonomi çevrelerinde gerek toplumda, cari açığın hızlı büyümenin bir sonucu olduğu kanısını yerleştirmiştir (Yükseler, 2011:10).

Türkiye ekonomisi Cumhuriyet dönemindeki 1930-1946 dönemi hariç tutulduğunda, Osmanlı Devleti’nin son döneminde 1800’lü yıllardan itibaren, dış açık vermektedir. Geç kapitalistleşen Türkiye ekonomisi için dış açık tarihsel olarak çok kritik bir sorun olmanın yanında yaşanan ekonomik bunalımların da en önemli nedenleri arasında yer almıştır (Karataş, Yılmaz, 2009:70).

Cari işlem açıkları krizleri etkileyen önemli etkenlerdendir. Kriz konularını inceleyen pek çok ekonomist, cari açıkların milli gelirin yüzde 5’ini geçmesi durumunda kriz riskinin ortaya çıktığına inanmaktadır. Nihayetinde Türkiye’de krizlerden önce cari işlem açıklarına baktığımızda, 1994 krizi öncesi,1993 yılı, Türkiye’nin cari işlemler açığı 6,5 milyar dolar dolaylarındaydı. 2000 yılında ise cari açık 9,8 milyar doları bulmuştu. Bu cari açıklar sıcak paranın ve yurt dışına borçlu ve döviz pozisyonu açık olanların paniğe kapılmasına yetmişti. 2007 yılı sonunda Türkiye’nin cari işlemler açığı 38 milyar doları bulmuştu (Ertuna, 2008:26).

1980’li yıllar özellikle 1990’lı yıllarla birlikte temel hedef büyüme ve bölüşümün iyileşmesi olmaktan çıkmış ve yerini serbestleşme-özelleşme-devletin küçülmesi yoluyla küreselleşmeye bırakmıştır. Serbest dış ticaret yoluyla uluslararası piyasadan yansıyan mal/hizmet fiyatları, serbestleşen sermaye hareketlerinin belirleyeceği mali piyasalardaki anahtar fiyatlar, yani döviz kuru ve faiz haddi, yabancı sermaye yatırımları, hem makro hem mikro düzeyde, ekonominin gidişini belirleyen öğeler olmuştur. Bu dönemde Türkiye dünyanın dışa en açık ülkelerinden biri haline gelmiştir. Nitekim 1980’de dış ticaret oranı (mal ihracatı artı mal ithalatı /GSMH) yüzde 17 iken 1997 yılında üçte ikisini ithalatın oluşturduğu yüzde 50’yi aşmış, sermaye giriş çıkışları ve mali piyasalar tam özgürleşmiş, devletin küçülmesi ve özelleştirme faaliyetleri de sürdürülmüştür (Ardıç, 2004:83).

1980 yılında toplam ihracat 2.9 milyar dolardan 2000 yılında 27.7 milyar dolara yükselmiştir. İhracat miktarındaki yıllara göre değişim oranına bakıldığında ise istikrarlı bir tablodan söz etmek mümkün değildir. Özellikle kriz dönemlerinde ihracatın artış değerlerinin eksi değerler aldığı görülmektedir. İhracata karşılık ithalat rakamlarına bakıldığında, 1980’de 7.9 milyar dolardan 2000’de 54.5 milyar dolara çıkmıştır. 1980-2000 yılları arasındaki dönemde, Türkiye’nin sürekli dış ticaret açığı verdiği, sadece kriz dönemlerinde bu açığın azaldığı görülmektedir (Tunalı, 2011:211-212).

Türkiye’nin cari işlemler hesabı verileri, 1984 yılından itibaren incelendiğinde ekonominin genellikle cari açık verdiği ve cari açık ile ekonomik büyüme oranı arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun temel nedeni Türkiye’de yurt içi tasarrufların yurt içi yatırımları karşılama oranının düşük olmasıdır. Yurt içi yatırımların,

yurt içi tasarrufları aşması ile bu fark yurt dışı tasarruflarla karşılanmakta, bu durum ise ekonomik göstergelerde cari açık olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle, 2001-2007 yılları arası dönemde makroekonomik istikrarın büyük ölçüde sağlanması, enflasyonun düşmesi ve azalan reel faizler tüketim ve yatırım talebinde, milli gelirin üzerinde bir artış yaşanmasına neden olmuş; artan talep yurt dışı tasarruflar ile karşılanmıştır (TCMB, 2009:4).

1994 yılında 4,2 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 1995 yılında ithalatın yüzde 55,6 ihracatın yüzde 19,5 oranında artması sonucunda 13,2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. 1995 yılında ithalatın eğilimi hızla büyümüştür. İthalatın gösterdiği önemli artış temel olarak ekonomik canlanma ve iç talep artışından kaynaklanmıştır (Parasız, 1996:340).1994 Türkiye döviz krizinin açıklamaya yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan bir kısmına göre, TL'nin uzun süre değer kazanması nedeniyle oluşan dış açıklar sonucu böyle bir kriz kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Türkiye'nin hem artan dış açıkları hem de bütçe açıkları ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli iki engeli oluşturmaktaydı. (Özer, 1999:91).

Türkiye Ocak 1996'da yürürlüğe giren Gümrük birliği Antlaşması çerçevesinde Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatında özellikle tekstil ve hazır giyimde, bir patlama olacağı beklentisi içindeydi. Tam tersine AB ülkelerinden yapılan toplam ithalatımızda büyük sıçrama oldu. 2001 yılına kadar AB ile mal ticaretimizde her yıl ortalama 11 milyar dolar üzerinden toplam 55 milyar dolar açık verdik (Tokgöz, 2001:278).Dünya talebindeki daralma ve dünya mal fiyatlarında gözlenen düşmeden dolayı Türkiye'nin ihracatı, 1998 yılında ancak yüzde 2,7 oranında artarak 27 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren ülke ekonomisinde yoğunlaşan sorunlar, üretim ve tüketimde daralmaya yol açmış, GSMH artışı, imalat sanayi üretim artışı ve kapasite kullanımında olumsuz gelişmeler gözlenmiştir. Küresel ekonomik krizin etkilerinin 1999 yılında da hissedilmesi, 17 Ağustos ve daha sonra yaşanan depremlerin sonucunda ülke ekonomisinin yüzde6,1 oranında daralması ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir (Türker, 2007:179).

Cari işlem açıklarının GSYİH'ya oranı 2001 krizinden sonra katlanarak büyümüş ve 1990'daki kriz yıllarında eşik değer kabul edilen oranların dahi çok üstünde gerçekleşmiştir. 1994 krizinden önce cari açıkların GSYİH içerisindeki oranı -3,57'lere kadar yükselmiştir. 2000 krizinden hemen önce bu oran -4'lere kadar yükselmiştir. 2001 krizinden sonraki dönemde bu oranın mütemediyen arttığı görülmüştür (Şahbaz, 2011:418).

Kasım 2000 krizinde, medyada, IMF'nin döviz kurunun belli bir bant içinde salınması için istekte bulunduğu yönelik, çeşitli iddialar yer almıştı. S. Fisher, 2001 yılında sunduğu bir tebliğde, döviz krizlerinin en önemli nedeninin cari işlemler açığı olduğunu ve nominal çıpa olarak döviz kurunun kullanıldığı istikrar programlarında, bu ihtimalin çok yüksek olduğunu belirtmişti. Hatta Fisher, 1994'ten sonra dünyada yaşanan tüm krizlerin nedeninin, bu tür çıpa politikası olduğunu iddia etmişti (Bilgin, Karabulut, 2002:49).

2000 yılında petrol fiyatının uluslararası piyasalarda önemli oranda artması ithalat faturasının büyümesine neden olmuştu. Ayrıca, uluslararası piyasalarda Euro'nun ABD

doları karşısında sürekli değer kaybetmesi, kur sepetinin gerek enflasyon gerek dış ticaret açısından etkinliğini azaltmıştı. Türk lirasının Euro karşısında hızla değerlenmesi, başta hazır giyim-konfeksiyon olmak üzere ihracatımızı olumsuz yönde etkilerken, Euro bölgesinden yapılan ithalatı da teşvik etmişti. İç talepteki canlanma, petrol fiyatlarındaki hızlı artış ve Türk lirasının özellikle Euro karşısında değerlenmesi dış ticaret açığını genişletmişti. Turizm ve bavul ticaretindeki artışa rağmen, dış ticaretteki hızlı bozulmanın etkisiyle cari işlemler açığı yıl içinde giderek büyümüş ve yıl sonunda 9,8 milyar dolara ulaşmıştı (Kadioğlu, Kotan, Şahinbeyoğlu, 2001:8).

2001 krizi sonrası dönemde Türkiye'yi yüksek dış borç ve cari işlemler açığına iten nedenlerden biri, reel kesimin ucuz döviz imkânlarından yararlanarak, dışarıdan ucuz ara malı ithal edip, bu malları dayanıklı tüketim malları haline getirerek, farklı piyasalara satması ve böylece ihracatın ithalata bağımlı bir hale gelmesidir. 2003 sonrası dönemde artan bu ithalat oranı öncelikli olarak ülkeye sıcak paranın çekilmesi ile sağlanmış, daha sonra ise tüm dünyadaki trende de uyan ve soğuk para olarak nitelendirilen, özelleştirme ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirlerle karşılanmıştır. Ayrıca, özel sektör bu ithalatı finanse edebilmek için dünyadaki finansal genişleme, bol likidite ve ucuz kredi imkanlarından yararlanarak doğrudan borçlanmaya gitmiştir (Bakkal, Susam, 2008:75).

Cari işlemler açığı 2002-2007 yılını kapsayan beş yılda toplam 118 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'deki cari işlemler açığındaki bu kadar hızlı artış tüketimin üretimden daha fazla artmasından kaynaklanmaktadır. Cari işlemler açığı bir yandan fabrikaların ve gayrimenkullerin satışı ve borçlanma ile kapatılmaya çalışılmıştır (Fırat, 2010:104).

2002-2007 yılları arasında Türkiye ekonomisinde yaşanan iki olumsuz gelişme yüksek büyümeye rağmen işsizliğin oranlarının azaltılamaması ve cari işlemler bilançosunda sürekli ve büyük oranda açıktır. 2002 yılında %10,3 olan işsizlik oranı, 2007 yılında da değişmemiştir. Cari açık yönünden ise, 2002 yılında %0,3 olan cari açığın GSYH'ye oranı, artan girdi ihtiyacı ve enerji fiyatları nedeniyle 2006 yılında %6,1'e yükselmiştir. 2007 yılında ise, ihracat artışının ithalat artışından hızlı gerçekleşmesi, bu oranı %5,9'a gerilemiştir (Taban, 2011:7).

2004 yılı itibarıyla hizmet gelirlerinin turizm kalemi sayesinde artmasına karşın; dış ticaret açığının çok yüksek düzeylerde seyretmesi, cari işlemler açığının GSMH'nin yüzde 5,2'si düzeyinde gerçekleşmesine yol açmıştır. 2005 yılında döviz kurundaki aşırı oynaklık yüzünden altı kez döviz piyasasına doğrudan alım yoluyla müdahale bulunmuş ve gerek bu müdahaleler, gerekse yapılan ihaleler yüzünden cari işlemler açığı önceki yıla oranla neredeyse yüzde 50 oranında artış göstererek 23 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır (Züngün, 2008:239).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2007 yılının sonlarına doğru özellikle riskli konut kredilerine bağlı olarak ortaya çıkan ve kısa sürede hemen hemen tüm dünyaya yayılan küresel finansal kriz, Türkiye ekonomisinde de 2008 yılının ortalarından itibaren olumsuz

etkilerini göstermeye başladı. Küresel finansal krizin Türkiye'deki önemli bir etkisi, 2008 ve 2009 yıllarında iktisadi faaliyetin belirgin şekilde yavaşlaması ve buna bağlı olarak krizin temel ekonomik göstergelerinden bir olan ihracat miktarındaki azalmalar olmuştur (Çetin, 2010:8).

Küresel kriz nedeniyle 2008 yılının son çeyreğinden itibaren iktisadi faaliyetteki yavaşlama, düşen enerji fiyatlarının yanı sıra cari açığın hızla daralma sürecine girmesine neden olmuştur. Küresel krizin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi 2008 yılı son çeyreğinde başlamakla birlikte bu etki 2009 yılı son çeyreğinde daha belirgin bir hal almıştır. Gerilemeye devam eden cari işlemler açığı 2009 yılının son çeyreğinde yaklaşık 14 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Aras, 2010:13).

2008 küresel ekonomik krizi özellikle ihracata yönelik üretim yapan otomotiv, ana metal, demir-çelik, makine teçhizat ve radyo-tv haberleşme alt sektörlerinde ihracat reel olarak hızlı bir biçimde azaldı ve yurt içi üretim olumsuz yönde etkilendi. Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 94'ünün imalat sanayi ürünlerinden oluştuğu dikkate alındığında, sanayi sektörü katma değerinde kaydedilen yüksek oranlı üretim daralmasında ihracattaki hızlı düşüşün önemli bir payının olduğu görülebilir. Yurt içi üretim ve ihracatın ithalata olan bağımlılığının son yıllarda hızla artmasının da etkisiyle, ithalattaki daralma daha derin yaşandı. İthalattaki azalmada uluslararası piyasalarda ham petrol ve temel mal fiyatlarındaki gerileme de etkili oldu (Sönmez, 2010:35).

2008 yılının son çeyreğinde Türkiye'de dış ticaret hacmi önemli ölçüde azalırken, yabancı sermaye çıkışları girişlerden daha fazla olmuş, GSYH azalmış ve işsizlik artmıştır. Küresel ekonomik kriz nedeniyle tüketici ve yatırımcıların güvenleri azalmıştır. (Berument, Togan, 2009:11) Dünya piyasalarında oluşan olumsuz beklentiler sonucu ihracat 2009 yılında yüzde 22 oranında ithalat ise yüzde 30,2 oranında azalmıştır. Yatırım harcamalarında yaklaşık üç puanlık düşüş olmuş 2008 yılında yüzde 20,2 olan yatırım/GSYH'a oranı 2009 sonu itibarıyla 17,2'ye düşmüştür (Demirbaş, Sancak, 2011:175).

Küresel kriz sonucunda iktisadi faaliyetteki durgunlaşma ve emtia fiyatlarındaki düşüş nedeniyle daralan ve 2009 yılı sonunda 38,8 milyar dolara gerileyen dış ticaret açığı, ekonomideki canlanmayla birlikte tekrar artmaya başlamış ve ihracattaki toparlanmaya rağmen ithal mallara yönelik talebin hızlanması sonucu, 2011 yılı mart ayı itibarıyla yıllık 83,7 milyar dolara ulaşmış ve içi ve dış talebin toparlanma hızlarındaki ayrışma daha belirgin hale gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 2009 yılı sonunda yüzde 72,5 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2011 Mart ayında yıllık yüzde 58,8'e gerilemiştir. Küresel kriz ve ekonomideki küçülmeye birlikte 2009 yılı sonunda milli gelirin yüzde 2,3'üne kadar gerileyen cari işlemler açığı, iktisadi faaliyetteki canlanmayla birlikte tekrar artmaya başlamış ve 2010 yılı sonu itibarıyla milli gelirin yüzde 6,6'sına ulaşmıştır. 2011 yılında da artışı devam eden cari işlemler açığı, 2010 yılında 48,4 milyar dolar tutarında iken 2011 yılı Mart ayında yıllık 60,5 milyar dolara yükselmiştir (TCMB, 2011:11).

Türkiye metropol ekonomilerinde patlak veren finansal krizin çevreye yayılma günlerine (Eylül 2008'e) 300 milyar dolar eşiğine yaklaşmış dış borç stoku ve (yıllık bazda) 50 milyar dolarlık cari işlemler açığı ile yakalanmıştı. Bu göstergelerin düzeyi ve son yıllardaki seyri, ekonomiyi "kırılgan" yapan ölçütlere tümüyle uymaktaydı. Sermaye hareketlerindeki ani duruştan kaynaklanan şokun tahrik ettiği iç talep daralması ihracatın da mutlak olarak gerilemesiyle eşleşince kriz patlak vermiştir. 2008-2009 krizi, 2001'deki gibi bir finansal kriz olmanın çok ötesinde, üretimi, kapasite kullanımını, istihdamı hızla aşağı çeken bir ekonomik bunalım niteliğine bürünmüş durumdaydı (Türel, 2009:16). Cari açığın boyutları, ulusal ekonominin içine sürüklendiği dışa bağımlılık tehdidini derinleştirmekte ve Türk sanayisini yurt dışından ara malı ithalatının tahribatına karşı savunmasız kılmaktadır. Ulusal sanayi, artık yurt dışından ithalat yapabildiği ölçüde üretim yapabilen, ithalat olanakları kısıtlandığında ise daralan, bağımlı bir yapı görünümüne kavuşmuştu (BSB, 2011:244).

Her kriz döneminden sonra keskin düşüşler yaşayan cari işlemler açığı, 2002 yılında 1,5 milyar dolar gibi çok düşük bir düzeyde gerçekleşmişken 2008 yılı sonunda 41 milyar dolara kadar tırmanmıştır. Küresel mali kriz sonrasında, 2009 yılının ilk sekiz ayında ise 7 milyar dolar düzeyinde tutunmuştur. 2002-2008 dönemindeki göstergelere bakıldığında, dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari dengenin sıcak para ile finanse edildiği görülmektedir. 2008 sonunda yaklaşık 70 milyar doları bulan dış ticaret açığı, küresel mali kriz sürecinde ithalatın ihracattan daha hızlı oranda gerilemesi nedeniyle 2009 yılının ilk sekiz ayında 22 milyar dolar seviyesinde kalmıştır (Balmumcu, 2010:23).

Dış ticaret açığını ve buna bağlı olarak cari açığı olumsuz etkileyen bir diğer faktör, Türkiye'nin ithalatı içinde önemli paya sahip olan ham petrol fiyatlarında yaşanan sürekli artışlardır. Enerji fiyatlarının yükselmesi, üretim maliyetini arttırırken, üretim sektörünün yaptığı ithalatın maliyetini de yükseltmektedir. Cari açığın petrolden kaynaklanan kısmı, açıkta katılık yaratan bir rol oynamaktır (Erdil, Şahin, 2011:52).

Türkiye'de 2010 sonuna kadar sürdürülen "yüksek faiz-düşük kur" politikası nedeniyle, ihracat-ithalat dengesi kısaca dış ticaret açığı özellikle TL'nin değerli olduğu dönemlerde açılmıştır. TL'nin nispi olarak değerli tutulma politikası, enflasyonu düşürme ve toplam borç yükünü azaltma açısından olumlu bir karar olarak kabul görülse de, uzun vadede yurt içi üretimin uluslararası rekabet gücünü azaltıcı ve cari açığı artırıcı bir rol oynamıştır (Karagöl, 2011:33).

Türkiye 2010 yılında hızlı GSYH artışına bağlı olarak rekor düzeyde cari işlemler açığı verdi. 2007 ve öncesinde de yüksek cari işlemler açığı vardı; bu açıdan bir değişiklik yok. Değişiklik cari işlemler açığının finansman biçiminde oldu. Küresel krizden önceki birkaç yılda yüksek cari işlemler açığı uzun vadeli borç ve doğrudan yabancı yatırımlar ile finanse edilmişti. Oysa 2010 yılında cari işlemler açığının çok büyük kısmı gelişmiş ülkelerin kısa vadeli borçlarıyla finanse edildi; finansman kalitesi giderek düştü. Kısa vadeli sermaye, koşullar değiştiğinde aniden geri dönebilir (Özatay, 2011:176).

Cari açık yıllar itibariyle büyüdü ve 2011'in ilk yedi aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 26,8 milyar dolar artarak 50,6 milyar dolar oldu(Kaya, 2011:3). 2013 yılının son çeyreğinde artış gösteren cari işlemler açığı, Ocak ve Şubat aylarında yüksek seyrini korumuş, 2014 yılının Mart ayından itibaren yeniden bir düşüş eğilimine girmiştir. Bu çerçevede, 2014 yılı Nisan ayında cari işlemler dengesi 4,788 milyon dolar açık vermiş, cari işlemler açığı bir önceki yılın ilk dört ayına göre 8,283 milyon dolar azalarak 16,372 milyon dolara gerilemiştir (TCMB, 2014:6).

2015 yılında cari işlemler açığı, bir önceki yılın Mart ayına göre 1,575 milyon dolar artarak 4,961 milyon dolar olarak gerçekleşti. Bunun sonucunda on iki aylık cari işlemler açığı, 43.924 milyon dolardan 45.499 milyon dolara yükselmiştir. Bu artışta, ödemeler dengesi tablosundaki dış ticaret açığının 1.501 milyon dolar artarak 4.860 milyon dolara yükselmesi, net hizmet gelirlerinin 47 milyon dolar azalarak 1.075 milyon dolara gerilemesi ve birincil gelir açığının 50 milyon dolar artarak 1.264 milyon dolara yükselmesi etkili olmuştur (TCMB, 2015).

Türkiye'nin ihracat gelirlerinin ağırlığı Euro cinsinden, buna karşılık girdi maliyetleri ve dış finansman maliyetlerinin ağırlığı USD cinsindedir. Bu durumda Euro/USD kuru Euro lehine olduğunda gelirler artıyor buna karşılık giderler görece olarak veya reel olarak azalıyor ya da sabit kalıyor demektir. Böylece ihracatın artması normaldir. Türkiye, aşağı yukarı 2014'ün son ayına kadar bu avantajdan yararlandı. Bu tarihten sonra USD, Euro'ya karşı prim yapmaya başlayınca bu kez işler tersine döndü ve gelirler düşmeye, giderler yükselmeye başladı. Bu gelişmenin sonucu olarak ihracatımız düşmeye yöneldi. Öte yandan kurlarla ilgili gelişmeler baktığımızda bu iki rezerv kurun birbirine üstünlük sağlama kavgası sırasında her ikisi de TL'ye karşı değer kazandı. Bu gelişmeler uzun süredir ihracatını artıran Türkiye'nin 2015 yılında ihracatında gerilemeyle karşılaşmasına neden oldu. İlk 4 ayda ihracatımızda yüzde 8,1 oranında düşüş yaşandı. Bu düşüş, ilk ayda cari açığa tam olarak olumsuz yansımada. Daha doğrusu cari açıktaki düşüşün hızının kesilmesine yol açsa da en azından ithalattaki düşüş nedeniyle cari açık düşmeye devam etti. Mart ayında artık ithalattaki düşüş, ihracattaki düşüşü dengeleyemez olunca cari açık artmaya başladı (Eğilmez, 2015:1).

SONUÇ

Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişimi içerisinde cari işlemler hesabı incelendiğinde her ne kadar cari işlemler açığı kriz sebebi olarak Türkiye’de bir krizin yaşanmasına neden olmasa da makroekonomik açıdan incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken önemli göstergedir. Yükselen cari açık belirsizlik yaratmakta ve devalüasyon beklentilerini artıran bir süreci başlatmaktadır. Özellikle finansal sermaye girişlerinin dış ticaret açığı ve bankacılık kesiminin sorunlarından başlayarak bir çifte kriz sarmalı başlatmaktadır.

Türkiye ekonomisinin dış borç ve sermaye akışının da etkisiyle yüksek büyüme performansı gösterse de bununla birlikte dış ticaret haddinde ve cari açığında da paralel bir artışı da beraberinde getirmiştir. 1980’li ve 1990’lı yıllarda cari açık daha düşük düzeyde seyrederken, 200’li yıllarda sonra bu açığın daha yüksek düzeylere çıktığı gözlenmektedir. Türkiye ekonomisinde, 2001 krizinden itibaren cari açık hızlı bir artış sürecine girmiştir. 2009 kriziyle birlikte cari açık tarihsel olarak düşük düzeyler de seyretse de, kriz sonrasında yurt içi talepteki hızlı toparlanma ve dış talepte meydana gelen azalma cari açığın hızla genişlemesine neden olmuştur. Tarihsel bir perspektiften baktığımızda ortalama olarak yüzde -1,79 olan cari açık/GSYİH oranının en yüksek düzeyine yüzde-8,2 ile 2010 yılında ulaşmıştır. Sermaye hareketlerine getirilen serbestleşme ile 1989 yılından 2002 yılına kadar, cari açık/GSYİH oranının, finansal kriz dönemlerine denk düşen 1993’te yüzde -3,63, 2000’de yüzde -4,95 olmak üzere belirgin bir oranda arttığı görülmektedir. Cari açık 2002 yılında yüzde -0,83, 2004 yılında yüzde -5,19 ve 2010 yılında yüzde -8,2 gerçekleşerek süreklilik kazanmıştır.

Türkiye katma değeri düşük ürünler ihraç edip karşılığında katma değeri yüksek ürünler ithal ettiğinden ve ayrıca enerji de dışa bağımlı olduğu için cari açık ile karşılaşması kaçınılmazdır. Daha düşük seviyelerde cari açık ile karşılaşmak için katma değeri yüksek ürünler ihraç edilmeli ve enerjiye bağımlılığı asgari seviyeye indirmek için yenilenebilir enerji kaynaklarının ülke üretimi içindeki payının artırılması için çözümler geliştirilmeli.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Şenay ve Akçağlayan, Anıl. (2014), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, Ocak 2014.
- Ağaslan, Erkan ve Akçoraoğlu, Alpaslan. (2007), “Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Boyutu ve Sürdürülebilirliği”, www.inonu.edu.tr (Erişim tarihi 29.05.2015)
- Altay, Bülent; Demirhan, Erdal ve İnkaya, Ahmet. (2020), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:546.
- Aras, Osman Nuri. (2010), “Türkiye’ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:550.
- Ardıç, Hülya. (2004). 1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, www.tcmb.gov.tr(Erişim tarihi 30.05.2015).
- Atay, Melike. (2010). “Küresel Krizlerde Erken Uyarı Sinyalleri Olarak Uluslararası Sermaye Hareketleri: Türkiye Örneği”, Finansal Kriz Yazıları, (Derleyen: İrfan Kalaycı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bakkal, Ufuk ve Susam, Nazan. (2008), “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek”, Maliye Dergisi, Sayı:155, Temmuz-Aralık 2008.
- Balmumcu, Özgür. (2010), “Mortgage Krizinden Türkiye’nin Krizine Giden Süreçte Keynesyen Politikaların Hatırlanışı”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:540.
- Berke, Burcu. (2009), “Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Parçalı Eşbütünleşme Analizi”, Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:9, Sayı:18, ISSN: 1302-9975.
- Berument, Hakan ve Togan, Sübidey. (2011), “Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler”, Bankacılar Dergisi, Sayı 78.
- Bilgin, Mehmet Hüseyin; Karabulut, Gökhan ve Ongan, Hakan. (2002), Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2002-41, İstanbul.
- Bozgeyik, Yusuf ve Kesgingöz, Hayrettin. (2012), “Son Küresel Krizin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Cari Açık Üzerine Etkisi”, <http://web.inonu.edu.tr/ozal.congress/pdf/121.pdf>(Erişim tarihi: 29.05.2015).
- Cural, Mehmet. (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl:2010, Cilt:29, Sayı:2.
- Çetin, Cüneyt Ali. (2010), “Küresel Finansal Krizin Türkiye’nin İhracatı Üzerine Etkilerinin Analizi”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:546.
- Demirbaş, Erkan ve Sancak, Ercan. (2011), “Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Konut Sektörüne Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:3
- Eğilmez, Mahfi. (2015), “Euro Düşünce Cari Açık Arttı”, www.mahfiegilmez.com, (Erişim tarihi: 30.05.2015)
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan. (2011), Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye

- Uygulamasý, İstanbul, Remzi Kitabevi, 15. Basım,
- Enç, Erhan. (2001), “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2.
 - Erdil Şahin, Begüm. (2011), “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3, No 2, ISSN:1309-8020.
 - Ertuna, Özer. (2008), “2008 Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:39, Temmuz 2008.
 - Fırat, Emine. (2010), “Türkiye’de Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:547, Eylül 2010.
 - Göçer, İsmet ve Mercan, Mehmet. (2011), “Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:48, Sayı: 562.
 - Kadioğlu, Ferya; Kotan, Zelal, ve Şahinbeyoğlu, Gülbin. (2001), Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000, www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 03.05.2015)
 - Kalyoncu, Hüseyin ve Yücel, Fatih. (2010), “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomileri Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, Maliye Bakanlığı Dergisi, Temmuz-Aralık 2010, Sayı:159.
 - Karagöl, Erdal Tanas. (2011), “Cari Açık Tartışmaları Gölgesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, SETA Analiz, Sayı:45, Kasım, 2011.
 - Karataş, Togan ve Yılmaz, Ahmet. (2009), “Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:27, Sayı:2.
 - Karatay, Pelin. (2008), “Cari Açıklar ve Sürdürülebilirliği”, Mevzuat Dergisi, Sayı:124, Nisan 2008.
 - Kaya, Suat. (2011), “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Kısa Bir Değerlendirme”, www.izto.org.tr (Erişim tarihi: 29.05.2015)
 - Kumcu, F. Sera ve Recep, Tarı.(2005), “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9), 2005/1.
 - Ökte, M. Kutluğhan Savaş. (2010), “Para Krizi Modelleri: Türkiye 2001 Kriz Örneği”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:47, Sayı:550.
 - Özatay, Fatih. (2011), Finansal Krizler ve Türkiye, İstanbul Doğan Kitap, 3. Baskı
 - Özer, Mustafa. (1999), “Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar”, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1096, İİBF Yayınları No:02, Eskişehir.
 - Parasız, İlker. (1996), Kriz Ekonomisi, Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2. Baskı
 - Seyidoğlu, Halil. (2007), Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 16. Baskı
 - Sönmez, Mustafa. (2010), Teğet’in Yıkımı, Dünyada ve Türkiye’de Küresel Krizin 2009 Enkazı ve Gelecek, İstanbul, Yordam Kitap

- Şahbaz, Ahmet. (2011), "Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:20, Sayı:3.
- Taban, Sami. (2011), Küresel Finans Kriz Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri, SETA Analiz, Sayı:37, Mart 2011.
- Telatar, Osman Murat ve Terzi, Harun. (2010), "Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Dengenin Sürdürülebilirliği", Ekonomi Yazıları, (Editör: Nihal Yayla), Ankara, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, No:22.
- Tokgöz, Erdinç. (2001), "Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri 1923-2000", Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Şahinöz), Ankara, İmaj Yayıncılık
- Tunalı, Halil. (2011), "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Yol Haritasının Belirlenmesinde IMF'nin Etkisi", 2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi, İstanbul Ticaret Odası İlim Etüdler Derneği.
- Tunalı, Çiğdem Börke. (2007), "Türkiye Cari İşlemler Dengesi Sorunları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2007/2.
- Türel, Oktar. (2009), "Dünya Ekonomik Bunalımının 2008-2009'daki Yansımaları Üzerine Notlar", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:533, Temmuz 2009.
- Türker, Munise Tuba. (2007), "Dışa Açık Büyüme; Türkiye Örneği", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları No:1782.
- Türkoğlu, Faruk. (2012), "Tasarruflar Arttığında Cari Açık Riski Azalacak", Para Haftalık Ekonomi Dergisi, 22-28 Nisan 2012, ISSN 1304-5717.
- Ümit, Öznur.(2011), "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Zaman Serileri Analizi İle Değerlendirilmesi:1992-2010 Dönemi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol:11, Sayı/No:3.
- Yanar, Rüstem, Yücel, Fatih. (2005), "Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.
- Yükseler, Zafer. (1998), "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi", Bankacılar Dergisi, Sayı25.
- Yükseler, Zafer. (2011), "Türkiye'nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997-2010 Dönemi)", www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi:15.06.2015)
- Züngün, Deniz. (2008), "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye-IMF İlişkilerinin Geleceği", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı:30, Cilt:8, Haziran 2008.
- BSB (Bağımsız Sosyal Bilimciler Topluluğu).(2011), Ücretli Emek ve Sermaye, Yordam Kitap.
- TCMB. (2011), Finansal İstikar Raporu, Ankara, Sayı:2, Mayıs 2011,
- TCMB. (2014), TCMB Bülten, Sayı:34, Haziran 2014, www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 18.06.2015)
- TCMB. (2009), TCMB Bülten, Sayı:13, Mart 2009,www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi:14.06.2015)
- TCMB. (2005), Ödemeler Dengesi, Mart 2015, www.tcmb.gov.tr (Erişim tarihi: 29.05.2015)